

Ekosisteminių paslaugų integravimas

Prioritetiniai viešojo administravimo ir ūkio sektoriai

Ekosistemų ir jų teikiamų paslaugų vertinimo integravimas

Ekosisteminės paslaugos (EP) – tai gamtos teikiama tiesioginė ar netiesioginė nauda žmonių sveikatai, gerovei ir ekonomikai. Mediena, pluoštai, vaistažolės; potvynių reguliavimas, augalų apdulkinimas, oro teršalų surinkimas; estetiškas pasigėrėjimas, dvasinis įkvėpimas, aktyvi ir pasyvi rekreacija – visa tai yra ekosisteminių paslaugų pavyzdžiai.

EP vertinimas (ir kartografavimas) – būdas parodyti visuomenei ir sprendimų priėmėjams, kokią naudą ekosistemos teikia žmogaus gyvenimui ir kokia yra tos naudos vertė (tiek piniginiiais, tiek ne piniginiiais vienetais). EP potencialas, pasiūla ir paklausa yra vertinami biofiziniiais, socialiniais ar ekonominiais metodais. Visais atvejais suinteresuotų šalių įtraukimas yra svarbi proceso dalis.

EP integravimas – tai EP vertinimo metu gautų rezultatų taikymas praktikoje, planuojant ir priimant sprendimus skirtinguose viešojo administravimo ir ūkio sektoriuose, skirtingu masteliu bei peržengiant administracines ribas.

EP vertinimo rezultatai gali būti pritaikomi įvairiai: didinant visuomenės sąmoningumą apie EP vertę, teritorijų planavimo prioritetų ar kompensacijų už žalą gamtai nustatymui. Vieni iš populiariausių mechanizmų EP vertės įtraukimui į sprendimų priėmimo procesus yra finansiniai, pavyzdžiui, paremti paskatomis (angl. incentives) – tokios yra payments for ecosystem services tipo iniciatyvos.

Prioritetiniai sektoriai ekosistemų ir jų paslaugų vertinimo integravimui

Lentelė 1. Identifikuoti prioritetiniai sektoriai.

BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IR KRAŠTOVAIZDŽIO APSAUGA	MIŠKŲ ŪKIS	ŽEMĖS ŪKIS	TERITORIJŲ PLANAVIMAS
ŽELDYNŲ APSAUGA IR TVARKYMAS	PAV ir SPAV	VANDENS SEKTORIUS	

Remiantis viešąja konsultacija su ekspertais¹, vidinėmis diskusijomis, ES gairėmis dėl ekosistemų ir ekosisteminių paslaugų integravimo į sprendimų priėmimą² ir kitų gerosios patirties šaltinių analize, buvo **identifikuoti 7 prioritetiniai viešojo administravimo ir ūkio sektoriai**, į kuriuos siekiama integruoti ekosistemų ir jų teikiamų paslaugų vertinimo aspektus (Lentelė 1). EP vertinimo integravimas į šiuos sektorius, manoma, galėtų atnešti didžiausią aplinkosauginę, taip pat socio-ekonominę naudą, nes padidintų sprendimų šiose viešosios politikos srityse efektyvumą, ekonomiškumą ir tvarumą bei pagerintų ekosistemų ir jų teikiamų paslaugų būklę Lietuvoje (o kai kuriais atvejais ir už jos ribų), taip kartu užtikrinant ir individo bei visuomenės gerovę.

Prioritetinių sektorių pasirinkimas pagrįstas detaliau žemiau.

¹ Ekosisteminės paslaugos: Suinteresuotų šalių apklausos rezultatų analizė: pilna ataskaita (tikrinta 2019-10-21)

² ES gairės dėl ekosistemų ir ekosisteminių paslaugų integravimo į sprendimų priėmimą (tikrinta 2019-10-21)

1) BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IR KRAŠTOVAIZDŽIO APSAUGA (įskaitant ekosistemų apsaugos, ekosistemų atkūrimo ir kitų tipų aplinkos srities investicijas)

Ekosistemų ir jų paslaugų vertinimas ir integravimas gali padėti priimti sprendimus, susijusius su NATURA 2000 teritorijų kūrimu, suinteresuotų šalių įtraukimu, apsaugos tikslų ir priemonių nustatymu ir teritorijų tvarkymo planų rengimu.

EP integravimas NATURA 2000 teritorijų valdyme leistų:

- pabrėžti socialinę ir ekonominę biologinės įvairovės ir EP apsaugos ir stiprinimo svarbą;
- pateikti aktualią ir informatyvią medžiagą skirtą padėti įtraukti suinteresuotas šalis ir mobilizuoti jų paramą NATURA 2000 kūrimo ir tvarkymo priemonėms;
- pateikti įrodymus, kurie padėtų nustatyti prioritетines buveinių apsaugos ir atkūrimo priemones, kurios kartu teikia socialinę ir ekonominę naudą;
- sutelkti finansavimą iš valstybinių ar privačių šaltinių vertingoms natūralioms ir pusiau natūralioms buveinėms atkurti ir tvarkyti;
- didinti visuomenės pritarimą išlaidoms, susijusioms su NATURA 2000 valdymu, pripažįstant jas kaip investicijas į gamtą, kurios atsiperka.

ES Buveinių ir Paukščių direktyvos saugo įvairias rūšis ir buveines, o už žalą padarytą NATURA 2000 saugomose teritorijose pagal šias direktyvas turi būti atitinkamai kompensuojama. Kita vertus, teritorijose, kurios nepatenka po tokia apsauga, kompensavimo už žalą gamtai ir gamtos teikiamus praradimus mechanizmai Lietuvoje dažnai neegzistuoja, yra taškiniai arba taikomi netinkamai. Dėl to toliau yra prarandama biologinė įvairovė ir ekosistemų teikiamos paslaugos. EP principo integravimas tokiose teritorijose būtų efektyvi priemonė geriau užtikrinti jų ir jų teikiamos naudos žmogui apsaugą.

2) MIŠKŲ ŪKIS

3) ŽEMĖS ŪKIS (įskaitant augalų apsaugos produktų tiekimo į rinką autorizavimą ir apdulkintojų apsaugą)

Žemės ūkis ir miškai kartu užima beveik 85 proc. Lietuvos teritorijos³. Mūsų visuomenė ir ekonomika priklauso nuo šių teritorijų ne tik dėl maisto, medžiagų ir kuro gamybos, bet ir dėl jų teikiamų daugybės gyvybę palaikančių reguliavimo paslaugų, taip pat kaimiškojo kraštovaizdžio kultūrinių vertybių ir paslaugų, įskaitant rekreaciją.

Biologinė įvairovė žemės ūkyje yra būtina užtikrinti maisto prieinamumui ir darniam vystymuisi. Ji teikia gyvybiškai svarbias EP, tokias kaip sveiko dirvožemio kūrimas ir palaikymas, augalų apdulkinimas, kenkėjų kontrolė ir laukinės gamtos buveinių, kurios yra gyvybiškai svarbios maisto gamybai ir vietos gyventojų pragyvenimui, palaikymas. Esant didelei biologinei įvairovei žemės ūkio sistemos tampa atsparesnės įvairiems stresoriams, įskaitant sukeltus klimato kaitos.

Įgyvendinant žemės ūkio ir miškų politikas reikia atsižvelgti į visą agroekosistemų ir miškų ekosistemų teikiamų EP spektrą. Aprūpinimo paslaugas (pvz. maistas, pluoštai, pašarai, mediena) reikia vertinti jas lemiančių reguliavimo ir palaikymo paslaugų kontekste. Pastarosioms turėtų būti teikiama pirmenybė, jei siekiame užtikrinti žemės ūkio ir miškų ūkio, kaip viešųjų gėrybių ir paslaugų teikėjų, tvarumą.

4) TERITORIJŲ PLANAVIMAS

Ekosistemų metodas (angl. ecosystem approach) yra rekomenduojama geroji teritorijų planavimo praktika, kuri leistų užtikrinti:

- veiksmingesnę biologinės įvairovės apsaugą ir būtiniausių EP teikimą ten, kur jų reikia;

³ LR Bendrojo plano esamos būklės analizė. 1 skyrius. Išteklių ir jų naudojimas (tikrinta 2019-10-22)

- ankstyvą kompromisų (angl. *trade-offs*) tarp galimos žalos, konfliktų ir EP teikimo nustatymą;
- prioritetinių teritorijų, kuriose bus taikomos tam tikros priemonės, pvz. atkūrimas, žaliosios infrastruktūros gerinimas ar agrarinės aplinkosaugos schemos, kurios naudingos biologinei įvairovei ir padidina EP teikimą, nustatymą;
- taikant ekosistemų metodą integruotame teritorijų planavime, galima paveikti žemės naudojimo būdus linkme, kuri apsaugotų natūralias ekosistemas ir EP teikimą visame kraštovaizdyje, ir pasirinkti žemės naudojimo alternatyvas papildančias viena kitą, taip palengvinant ar ribojant veiklą tam tikroje teritorijoje.

5) ŽELDYNŲ IR ŽELDINIŲ APSAUGA, TVARKYMAS IR KŪRIMAS (žalioji infrastruktūra)

Miesto ekosistemas, pradedant NATURA 2000 teritorijomis, baigiant parkais, medžiais apaugusiomis alėjomis ir žaliais stogais, gali padėti spręsti daugelį miestuose šiandien kylančių iššūkių, tokių kaip oro tarša, triukšmas, dėl klimato kaitos dažnėjantys ekstremalūs vasaros karščiai ar potvyniai ir poplūdžiai. Miesto ekosistemas ir kitos žaliosios zonos taip pat sudaro galimybes poilsiui, edukacijai, kultūriniam ir estetiniam pasitenkinimui. Jos skatina fizinį aktyvumą ir laisvalaikį lauke, taip gerinant gyventojų sveikatą, ir netgi gali padėti mieste išlaikyti ir stiprinti socialinę bendruomenės struktūrą (angl. *social cohesion*).

Šiandien dažnai į miestų želdynų ir želdinių tvarkymą yra žvelgiama tik per juose esančių medžių sveikatos prizmę, neatsižvelgiant į jų kartu teikiamas įvairias naudas (nekeliant grėsmės gyventojų ir turto saugumui) – estetinę, psichinės ir fizinės sveikatos gerinimo, mikroklimato reguliavimo ir lietaus vandens sulaikymo, biologinės įvairovės mieste palaikymo ir kitas. Želdynų ir želdinių apsauga, tvarkymas ir kūrimas, žaliosios infrastruktūros skatinimas siekiant padidinti jų efektyvumą ir ekosisteminių paslaugų teikimo potencialą, leistų apčiuopiamai gerinti gyvenimo kokybę miestuose ir miesteliuose, prisitaikyti prie dėl klimato kaitos kylančių iššūkių, prisidėti prie biologinės įvairovės apsaugos, sumaniau ir tvariau derinti aplinkos ir miestų plėtros tikslus bei efektyviau investuoti viešąsias išlaidas.

6) POVEIKIO APLINKAI VERTINIMAS IR STRATEGINIS PASEKMIŲ APLINKAI VERTINIMAS

Poveikio aplinkai vertinimas (PAV) ir ypač Strateginio pasekmių aplinkai vertinimas (SPAV) (taip pat Buveinių direktyva „Natura 2000“ teritorijų atveju) yra pagrindinė sistema, pagal kurią galima nustatyti, įvertinti, spręsti ir integruoti galimas sinergijas bei poveikį ekosistemoms ir jų paslaugoms plėtojant politikos sritis, programas ir projektus, įskaitant susijusius su teritorijų planavimu bei nacionalinėmis programomis ir ES sektorių politikų įgyvendinimo planais.

SPAV procesas apima keletą etapų: svarbiausi etapai integruojant biologinės įvairovės ir EP aspektus yra atranka, taikymo srities nustatymas (įskaitant aplinkosaugos ataskaitos rengimą), konsultacijos ir stebėseną. SPAV procesas galėtų padėti:

- įtraukti biologinės įvairovės ir EP tikslus į žemės panaudojimo, miestų ir skirtingų sektorių politiką, planus ir programas;
- nustatyti ir valdyti iš pirmo žvilgsnio nedidelį neigiamą poveikį, kuris ilgainiui besikaupdamas gali kelti didelę grėsmę biologinei įvairovei ir kritiškai svarbioms EP;
- nustatyti alternatyvas ir žalos švelninimo strategijas (angl. *mitigation*), kurios būtų suderinamos su nuolatiniu EP teikimu;
- užtikrinti, kad būtų parengtos veiksmingos stebėsenos programos, teikiančios informaciją apie biologinę įvairovę ir ekosistemines paslaugas;
- sudaryti galimybes dalyvauti atitinkamiems specialistams ir sprendimus priimantiems asmenims ir (arba) planuotojams;

- integruoti ekosistemas ir jų paslaugas į tokias sritis kaip žemės ūkis, naudingųjų iškasenų gavyba ir miškininkystė, pradedant nuo nacionalinio lygmens.

7) VANDENS SEKTORIUS

ES vandens pagrindų direktyva (VPD) siekiama apsaugoti ir sustiprinti vandens ekosistemas, kad iki 2027 m. būtų pasiekta gera visų ES vandens telkinių ekologinė būklė. Ja reikalaujama, kad valstybės narės parengtų integruotus upių baseinų valdymo planus (UBVP). Nors VPD nėra tiesiogiai vartojamas terminas „ekosisteminės paslaugos“, VPD atkreipiamas dėmesys į poreikį apsaugoti naudą, kurią žmonės gauna iš tausaus vandens ekosistemų naudojimo, potvynių ir sausrų švelninimo bei vandens tiekimo. Be to, ES potvynių direktyvoje reikalaujama, kad valstybės narės suplanuotų ir įvertintų potvynių riziką ir imtųsi tinkamų ir suderintų priemonių šiai rizikai pašalinti. UBVP procesas ir visuomenės dalyvavimo reikalavimas sudaro pagrindus, kaip sveikų vandens ekosistemų naudą integruoti į sprendimų priėmimo procesą.

EP požiūris gali sustiprinti ES vandens politikos įgyvendinimą, pavyzdžiui:

- pabrėžiant socialinę ir ekonominę geros ekologinės vandens būklės naudą;
- sudarant galimybes toliau integruoti vandens politiką į kitų sektorių (pvz., žemės ūkio, žuvininkystės) politiką;
- pateisinant vandens ekosistemų atkūrimo išlaidas (dėl įvairių jų teikiamų privalumų);
- motyvuojant dar platesnį visuomenės įsitraukimą (išryškinant šių ekosistemų socialinę ir ekonominę vertę);
- pateikiant ekonomiškai efektyvius sprendimus potvynių rizikai ir poveikiui sušvelninti.

Ekosistemų ir jų teikiamų paslaugų vertinimo integravimas – kas toliau?

Siekiant integruoti ekosistemų ir jų teikiamų paslaugų vertinimo aspektus į aukščiau minimus sektorius, yra būtina ne tik suprasti, kodėl verta/reikia šiuos aspektus integruoti, bet ir nustatyti, koks yra šių sektorių teisinis ir politinis kontekstas. Taip pat svarbu identifikuoti geruosius taikymo pavyzdžius ir remiantis jais bei kita aktualia informacija **pasiūlyti galimus EP integravimo modelius atitinkamam sektoriui**. Tai taip pat galėtų apimti rekomendacijas, pasiūlymus egzistuojančių teisės aktų pakeitimui ar naujų sukūrimui, suinteresuotų šalių įtraukimo veiksmų planą bei konkrečias integravimo priemones ir įrankius. Siekiamybė – nekurti papildomos administracinės naštos, bet efektyvinti jau egzistuojančius procesus juose didesnę dėmesį skiriant ekosistemų ir jų paslaugų apsaugai, palaikymui ir atkūrimui.

Parengė:

K. Simonaitytė kristina.simonaityte@am.lt

Daugiau informacijos apie ekosistemines paslaugas Lietuvoje:

<https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/gamtos-apsauga/ekosistemines-paslaugos>

© Aplinkos ministerija, 2019 spalio